

Az ébresztésről¹

Sokáig haboztam, hogy belevágjak-e abba, amire vállalkozni szeretnék. Ami visszatart, a feladat nehézsége. Ez így, elszigetelten kimondva, egyszerű közhely, egy tény üres analitikus átfogalmazása: nyilván nem volt még ember, akit ne a feladat nehézsége tartott volna vissza attól, hogy megtegyen valamit, amit tenni szeretne. De e mögött a látszólagos közhely mögött ebben az esetben valami nagyon személyes és egyszeri rejtőzik, egyike azoknak a felvillanó történéseknek, amelyek csak ajándék-pillanatokban lepik meg az embert – tehát a közhelynek éppen az ellentéte. Ott kell kezdenem, hogy ugyanez a nehézség volt az oldópont is, ahonnan váratlanul kifakadt az energia, amely a cselekvés gátját áttörte és a hátráló mozdulatot megállította.

A feladat, amit kitűztem magam elé, az volt, hogy önmagamra alkalmazzak egy követelményt, amit éppen én fogalmaztam meg munkaközösségünk megindulásakor. A mi együttes munkánk jelentőségét akkor látom biztosítva, ha a monologikum hagyományainak legszublímáltabb formáit is sikerül áttörnünk, vagyis mindnyájunk részéről érvényesül az a vezérlő törekvés, hogy amit valamelyikünk mond, azt – Hamvas Béla kifejezését idézve – „intellektuálisan és egzisztenciálisan asszimiláljuk”. Ezt többféle módon lehet el *nem* érni és csak egyféle módon lehet elérni. A sok negatívumot csak egyetlen, legmagasabb formájába koncentrálni említem: bizonyos, hogy nem lehet úgy elérni, ha a „tárgyról” beszélünk. A pozitívumot – éppen mivel pozitív realitás – a maga teljességében, tehát hármass homouzionisztikus differenciáltságában fejezhetem ki: az Én-Te-Szó homouzionisztikus differenciáltságán tájékozódva. Az első ez: nem vagyok monologikus, ha *magamról* beszélek; monologikus akkor vagyok, ha *nem magamról* beszélek. Aki monologikus, százféle én-fátylat hazudik magára, csak hogy ne kelljen magáról beszélnie. A monologikus hagyományt tehát ebből a sugárzási pontból akkor töröm át, ha bármiről van is szó, magamról beszélek – a szót, hogy „magam” legkényesebb, legszubsjektívebb, röviden: legszemélyesebb értelmében véve. A második ez: nem akkor vagyok monologikus, ha nem reflektálok arra, amit a másik mond. A mono-logikumot akkor törtem át, ha magára *a másikra* reflektálok, magára a dialógus második személyére, vagy hogy a szubsjektíváció félreértését kiküszöböljük: azokra a személyes forráspontokra, amelyekből a másik elmondja azt, amit el *kell*et mondania. És végül, a harmadik: a monologikumot akkor győztem le, ha nem a tárgyhoz, hanem *a szóhoz* szólok. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha hagyom, hogy hozzám is szóljon a szó, ha nem csak a másik mondanivalói számára nyitom ki a fületem, hanem az *objektívan létező* szó mondanivalói számára is – azt, hogy „objektív” egyszerre véve az esettés modern szóhasználatában mint *analogia nihilit* és böhmei értelemben mint eredeti „Gegenwurfot”. A logoszhoz kell tehát szólnom. Éppen ezt nem teheti meg a monologikus, aki „a tárgyhoz” szól. Mert beszélni csak ahhoz lehet, aki maga is beszél; a tárgy pedig néma, de a szó beszél.

A feladat tehát az volt, hogy ennek a dialogikus követelménynek tegyek eleget, ezúttal első-sorban Szabó Lajossal szemben, aki az alappreferátumot² adta. Ha a követelménynek lelkiismeretesen akarok eleget tenni, a feladat rendkívül nagy és egész szellemi energiát kíván. Ugyanakkor benne vagyok a magam munkájában, és nem kell bővebben magyaráznom, hogy ilyenkor az aktuális alkotó munka válik életem tengelyévé. Ezért háritok el magamtól ösztönösen is mindent, ami szellemi energiáim megosztását kívánja. És ezért volt az, hogy az utolsó pillanatig csak a szándék, de nem a belső energetikus elszántság volt meg bennem ahhoz, hogy belevágjak ebbe a nehéz vállalkozásba. De éppen itt, ezen a ponton kaptam azt az „ajándék-pillanatot”, amiről az előbb beszéltem. Évekkel ezelőtt egy hasonló pillanat élményét fogalmaztam meg magamnak mint „az energia állandótlanságának” a törvényét. Egy hasonló takarossági kísérletnél villant fel előttem, hogy az energia minden lehet, csak állandó nem: vagy növekszik, vagy fogy, csak állandó nem lehet. Ami azonban

1 A Hamvas Bélával és Szabó Lajossal 1945–46-ban folytatott „*csütörtöki beszélgetéseken*” elhangzott hozzászólás írásban kidolgozott része. In TÁBOR Béla: *Személyiség és logosz. Bevezető és kommentárok a valóság-őstörténetéhez*. Balassi, 2003. 90-94.

2 *Szabó Lajos bevezetője*, in „*Csütörtöki beszélgetések*” – *Triológus* 1946. Új Forrás, Tatabánya, 1993/10, 42.

lényegesebb ennél: akkor növekszik, ha fogyasztjuk, és akkor fogy, ha nem fogyasztjuk. A szellemi termékenységnek ugyanarról a törvényéről van szó, amit a Talmud így mond: „ha elhagysz egy napra, én kettőre hagylak el”. Vagy arról, amit talán még általánosabban így is fogalmazhatunk: gazdag az, aki pazarol. Nem azért pazarol valaki, mert gazdag, hanem azért gazdag, mert pazarol. Ha a pazarlást itt harci éllel, tehát nem a tékozlás szinonimájaként, hanem a fukarság ellentétéként használjuk, közgazdasági alaptörvénynek is tekinthetjük.

Azok közé az igazságok közé tartozik ez számomra, amelyeket mindig tudok – a szellemközelség bizonyos fokán túl mindnyájan tudjuk – de csak ilyen rendkívüli pillanatokban válik bennem testi valóságként megjelenő élménnyé. Vele együtt, hozzá szervesen kapcsolódva merült fel – ezzel a testivé sűrűsödött evidenciával – még kettő. Az egyik az, amit egyszer az ember törtéges voltáról mondtam: az ember ma, a bűnbeesés után is egész, de a szellemtől az különbözteti meg, hogy nincs benne kohézió, és a logosz centrumával való érintkezés után mindig újra ki van téve az elszakadás veszélyének. A másik az ebből adódó súlyos egzisztenciális helyzet: minden pillanatban egyszerre megnyílik számunkra a mennyország és a pokol kapuja. Minden pillanatunk ilyen „ajándék-pillanattá” válhat, mikor mindent a kezünkben tartunk; és egy pillanatnyi elernyedés elég ahhoz, hogy mindent kiejtsünk a kezünkből. Az éberség, amely a Scientia Sacrában olyan centrális helyet foglal el, ezért az egzisztenciális követelmények alfája és omegája: egyéb tennivalónk nincs is, mint a folytonos ébresztés. Önébresztés és egymás ébresztése.

A mezítelen emberi egzisztencia szempontjából az ótestamentumban Jób története, az Újtestamentumban Jézus gecsemáni óráinak története a legrelevánsabb. Mindakettő az ébresztésről szól. Jóbnál egy töretlennek látszó, problémátlan ébrenlét a kiindulópont. „Ez az ember feddhetetlen, igaz, istenfélő vala és büngyűlölő”. De mikor a Sátán eljött „Isten fiai között” az Úrhoz, azt mondta: „avagy ok nélkül féli-e Jób az Istent?” A kérdés súlyos volt; mögötte felrepedtek Jób mennyországának falai és megmutatkozott a jóbi egészbenlét, ébrenlét törékenysége. Az istenfélelem oka lehet mindennek; az istenfélelemnek nem lehet oka. „Istenfélelem a bölcsesség kezdete”; a bölcsesség nem kezdete az istenfélelemnek. Istent okkal félni azt jelenti: eszközként félni – legyen a cél bármilyen nagy és tiszta –, esetlegesként félni. Aki Istent okkal féli, kezében tartja az Istent, de Isten nem tartja őt a kezében. Akit Isten a kezében tart, az Istennél van, mint a logosz, amely „kezdetben Istennél vala”. De aki Istent a kezében tartja, annál csak látogatóban van Isten, mert mihelyt valami más „oka” van rá, kiejti őt a kezéből, hogy valami mást markoljon meg helyette. Így jártak Rilke Isten-meséjében a gyerekek a gyűszűvel. És így járt Jób is; kiderült, hogy a Sátánnak igaza van (a megváltás pillanatáig a Sátánnak mindig igaza van az emberrel szemben – Mephistonak is mindig igaza volt Fausttal szemben egészen Faust mennybemeneteléig). Kiderült, hogy a Sátánnak igaza van, mert problémátlanul nem lehet ébren lenni, problémátlanul csak aludni lehet. Ébren lenni az ember számára azt jelenti: folyton ébreszteni magát. Akit Isten különösen szeret, akit kiválaszt magának, annak segít az ébresztésben: jajjal, könnyel, fekélyel, embertársak göggyével – mint ahogy Jóbnak segített. Nem ő ébresztette fel Jóbot, mert az ébresztés csak önébresztés lehet, de segített neki: „Mitwirker”, ahogy Baader mondja. Jób barátai nem voltak kiválasztottak; ezeknek nem segített. Ezért ők bennrekedtek a problémátlan áléberségben (ami talán a legmélyebb álom). Ezért volt az, hogy ők azzal káromolták Istent, hogy dicshimnuszokat zengtek róla – és Isten csak Jób kedvéért nem állt rajtuk bosszút ezekért a dicshimnuszokért – Jób pedig azzal dicsérte Istent, hogy káromolta. Káromolta: kétségbevonta igazságosságát, könyörületességét, jóságát, bölcsességét – csak egyet nem: a létét. Ebből állt az ébredése, most szűnt meg Istent „valami okból” félni. Jób barátai pedig rá aggatták Istenre a morál minden ékességét, csak egy nem volt lényeges a számukra: hogy Isten egyáltalában van-e, ébreszt-e?

Az Újtestamentumban a gecsemáni történet szól az éberségről. Itt is éppen ez a néhány vers az, ahol a mezítelen emberi egzisztencia lelepleződik. Kezdődik mindjárt Jézus szomorúságánál, levertségénél. Idáig nyúlik meg az utolsó sóhaj árnyéka, ez már az „Éli, éli lámmá zabaktani?” hangulata.